

НАРАТИВНИЙ ПОВОРОТ У ЛІНГВІСТИЦІ

Споконвіку люди опікувались нарративами. Починаючи з Арістотеля, нарратологія пройшла довгий шлях через різні підходи та теорії та сформувалась в II половині XX століття. Останнім часом вивчення нарративів в гуманітарних науках набуло інтенсивного розвитку. Акцентування уваги зі слова та речення перемістилося на текст, дискурс та нарратив. Це явище отримало назву "нарративного повороту". Особливу увагу приділено нарративному зв'язку як визначальній характеристиці будь-якого нарративу.

Ключові слова: нарратив; ідеальний нарратив; нарративний аналіз; нарративний поворот; нарративна повсюдність.

С давних времен людей интересовали нарративы. Начиная с Аристотеля, нарратология прошла долгий путь через разные подходы и теории, и сформировалась во второй половине XX века. В последнее время изучение нарративов приобрело интенсивное развитие. Акцентирование внимания со слова и предложения переместилось на текст, дискурс и нарратив. Это явление получило название "нарративного поворота". Особое внимание уделяется нарративной связи как определяющей характеристики любого нарратива.

Ключевые слова: нарратив; идеальный нарратив; нарративный анализ; нарративный поворот; нарративная повсеместность.

People have been engaged in narratives for ages. Since Aristotle, narratology has come a long way in terms of different approaches and theories. It finally shaped as a research domain in the second half of the 20th century. Recently we have observed rapid advancement of narrative studies in the humanities. Attention has shifted from a single word to a text, discourse and narrative. "Narrative turn" is the name for this trend. The paper emphasizes narrative coherence as the defining characteristics of any narrative.

Key words: narrative; good story; narrative analysis; narrative turn; narrative ubiquity.

Стаття присвячена висвітленню розуміння поняття нарративу з давніх часів і до наших днів. Метою праці є окреслення його специфіки зокрема у дискурсивних розвідках.

Уявлення про сутність, структуру та функції нарративу люди мали ще в античні часи. Термін "narratio" позначав до I століття н. е. частину промови оратора, яка слідувала за промовою тезису, пізніше розповідання історій. Перший вчений, який розглядав нарративність та опікувався нарративними ідеями, не називаючи їх нарративами, був Арістотель. В своїй "Поетиці" він помітив, що найважливішою характеристикою розповідання є сюжет. Гарна історія має початок, середину та кінець [1, с. 5]. Але греки не називали жанри нарративами, а натомість виокремлювали історію, басню, прислів'я. Як загальну категорію для літературного дискурсу Арістотель використовував термін "поетика" [1, с. 5].

Відомий американський літературний критик, професор порівняльної літератури та романських досліджень Фредрік Джеймсон писав: "Наратив – центральна функція або приклад людського розуму" [7, с. 1], (переклад наш – З. Ш.). Жан Франсуа Ліотар називає нарацію "найбільш істотною формою

© Шелковникова З. Б., 2013

звичайного пізнання". Наративну здатність ми спостерігаємо у дитини в віці 3–4 років, коли вона починає з'єднувати дієслова разом з іменниками [7, с. 3]. Наративна здатність – це те, з чим ми народжуємося. Потреба людини розповідати така ж базова, як і потреба в їжі. Тож, людина споконвіку складає історії, а вчені намагаються їх дослідити. Слово "наратив" етимологічно походить від санскритського "gna" – що значить "знати" і далі через латину доходить до нас як поєднання слів "знання" "gnarus" та оповідання "narrow". Ця етимологія розкриває дві функції наративу: наратив – універсальний інструмент як для оповідання, сприйняття знань, так і для їх передачі. Більш того, ці знання, можуть і не бути обов'язково статичними. Наратив може бути, а зазвичай і є інструментом, який пробуджує активні роздуми і допомагає людям впоратися із проблемами. Більш того, саме наратив робить людей людьми [9], та є важливим для світосприйняття в цілому.

Досить нещодавно (60–70 роки ХХ століття) з'являється нова дисципліна, що опікується наративами. Ця дисципліна сформувалась в рамках структурної лінгвістики, семантики та структуралістської поетики. Це була перша формальна спроба виділити історію, як розповідь (*story*) та об'єднати і зміцнити наративну повсюдність шляхом "створення евристичної пан-наративної моделі" [13, с. 379]. Можна сказати, що наратологія була започаткована завдяки передумовам, що відбувались в науці в той час, зокрема завдяки використанню структуралістської парадигми в аналізі фольклору російського вченого В. Проппа, структурного аналізу міфів французького антрополога К. Леві-Строса і, в цілому, поширенню структуралізму в аналізі літератури Р. Якобсоном та російськими формалістами, а також завдячуючи лінгвістиці Н. Хомського та структуралістським дослідженням літератури Р. Барта, Ц. Тодорова та Ж. Женетта, які намагалися створити узагальнену теорію літературної поетики.

Термін "наратологія" був введений Ц. Тодоровим у 1969 році [10, с. 631]. Активне вивчення наративів привело до формування великої кількості різних теорій. Слід відзначити такі: теорії російських формалістів В. Я. Проппа, Б. М. Ейхенбаума та В. Б. Шкловського; діалогічна теорія наративу, започаткована М. М. Бахтіним; теорії нової критики (Р. П. Блекмер); неоарестотеліанські теорії (Чикагська школа: У. Бут, Р. С. Грейн); психоаналітичні теорії (К. Берк, Ж. Лакан, З. Фрейд, Н. Ебрехем); герменевтичні та феноменологічні теорії (Ж. Пуле, П. Рікер); структуралістські, семіотичні теорії (Р. Барт, А. Ж. Греймас, К. Леві-Строс, Ц. Тодоров, Г. Уайт); постструктуралістські та деконструктивістські теорії (Ж. Деріда, П. де Ман). Попри розмаїття вищезазначених теорій, наратологію можна розглядати у двох основних ракурсах. В широкому розумінні, це результати міри наративності в інших, ніж література, галузях пізнання, та у вузькому сенсі – дисципліна, яка стосується перш за все літературної теорії та лінгвістики.

Найпростіше визначення наративу є таким: це репрезентація подій. Якщо немає події або дії, то маємо справу з "описом" або "експозицією", "аргументом", "лірикою" або їхньою комбінацією. З точки зору таких вчених

як Портер Ебот, Жерар Женетт, Барбара Сміт, – поле наративу настільки багате, що помилковим було б обмежитися визначенням, що розглядає лише ці аспекти. На думку Марі Лаур Раян: "Наратив – це нечітка множина низки елементів різного ступеня залученості." [13, с. 344] – (переклад наш – З. Ш.). Або, іншими словами, ми вважаємо наративом ті різноманітні події, які належать до однієї тієї ж хронології з початку і до кінця, а також мають хоча б одного героя. Таким чином, існують два підходи до визначення та використання терміна "наратив":

1. Компактне та чітке: "наратив – це складова частина більш довгих наративних структур" [7, с. 14].

2. Широке та загальноприйняте: "наративи це більш довгі структури, які ми називаємо наративи, навіть, якщо вони можуть містити в собі велику кількість ненаративного матеріалу" [7, с. 14]. Ці наративи ми спостерігаємо в таких відомих жанрах як: трагедія, комедія, епос, оповідання, фільм, драма, поезія та проза, як художня так і нехудожня. Наразі ніхто з вчених ще не окреслив точного визначення, коли будь-який довгий текст перестає бути кваліфікованим як наратив і має називатись якимось інакше. Проте, зазвичай визначальна характеристика, яку ми шукаємо на цьому рівні – це наративний зв'язок.

Останнім часом вивчення наративу в гуманітарних науках набуло інтенсивного розвитку, що являє собою своєрідну когнітивну революцію, яка отримала в філософії та психології назву дискурсивного або наративного повороту, завдяки чому акцентування уваги зі слова та речення перемістилося на текст, дискурс та наратив. Від знаку до фрази, від фрази до тексту, та від тексту до більшості практик – так умовно можна визначити напрям в якому рухаються гуманітарні дисципліни. Мова як головний об'єкт аналізу поступився місцем риторичі [4, с. 41]. Наратив, який спочатку був просто об'єктом аналітичного дослідження набуває власної значущості та перетворюється на концептуальну схему. Якщо структуралістська думка 1970–1980 рр. (Р. Барт, Ж. Женетт, Ц. Тодоров, К. Бреммон) обмежувались аналізом текстів та технік розповіді, то наратологія стверджує розповідальну природу нетекстуальних об'єктів. Основне положення наратології полягає в тому в тому, що всі прояви людського життя – у той чи інший спосіб оформлені мовою – можна піддати наративному аналізу. На думку У. Р. Фішера, теорія наративу пропонує цілу парадигму вивчення людини та суспільства. Дану тенденцію універсалізації наративу в соціогуманітарних науках Мартін Крайсворт визначив як "наративний поворот" [10, с. 645]. Зазначимо принагідно, що термін "narrative turn" має в редакції Мартіна Крайсворта назву "narrativist turn", але згодом цей термін було змінено на усталений нині "narrative turn". Першу назву ми зустрічаємо лише в статті Мартіна Крайсворта у 1992 році [10], але відтоді як сам Мартін Крайсворт, так і інші науковці використовують термін "narrative turn" [13].

Один з наслідків наративного повороту полягає у тому, що дослідження наративу відійшло від рамок лише літературних та текстуальних і поширилося на інші науки, галузі та сфери, наприклад, релігію, філософію, історіографію,

культурологію тощо. Останніми десятиріччями ми спостерігаємо вивчення наративів в прикладному мистецтві, соціальних та природознавчих науках, науках про комунікацію, медицині та менеджменті.

Люди набувають різний досвід та знання. А зрозуміти та вивчити цей досвід можливо лише завдяки описам цього досвіду, а саме наративам. Наративний поворот пов'язаний з усвідомленням важливості розповіді в людському житті. В повсякденному житті ми використовуємо наратив як засіб надання змісту або осмислення дійсності. Наративи також мають силу переконання. Тож, не випадково наративи використовують, наприклад в політичному дискурсі. Людина не завжди довіряє слогану, але якщо додати до цього слогану якусь історію – це пролунає більш переконливо. Реклама без історії не спонукає – вона лише інформує, а завдяки наративам вона отримує також роз'яснювально-переконливу дію. Отже, важливою також є інша функція наративу – пояснювальна функція. Наратив не лише передає події, але і роз'яснює та показує причинно-наслідкові зв'язки. Доступність для розуміння забезпечується тим, що наратив спрощує реальність. Завдяки цьому наратив дає можливість усвідомити складні та заплутані ситуації.

Наратив є невід'ємною частиною і наукового дискурсу. Наративна повсюдність – це те, що ми спостерігаємо в науці сьогодні. Мартин Крайсворт називає цю функцію наратива "поширеною дискурсивною повсюдністю" [10, с. 378]. Схожу думку обстоює й американський учений Джошуа Шімел, котрого можна було б назвати, у певному сенсі, пан-наративістом. Він вважає, що усі наукові праці є наративами і наполягає на тому, що успіх ученого значною мірою залежить від того, наскільки успішно він здатен донести свої думки до аудиторії ("writing papers with legs"), що, зокрема, позначається і на частоті цитування наукової праці [12].

Вплив наративу величезний. Він змінює наше мислення і поведінку. Коли ми заглиблюємось в наратив – ми занурюємось в змінений ментальний стан: стан сильної навіюваності: життя складне, а країна історій – легка. Історії надають нам відпустку від проблем нашого реального життя [12]. Існують також навіть хімічно-біологічні дослідження впливу історій на хімічний склад мозку. Вчені пишуть про зміну рівня окситоцину в крові після того, як людський мозок сприймає історію [12]. Окситоцин – це гормон, який впливає на психоемоційну сферу як чоловіків так і жінок, викликаючи більш доброзичливе ставлення до інших людей. Окситоцин – гормон покою, тиші та умиротворіння [3].

Отже ми спостерігаємо вплив наративу на людську свідомість з точки зору хімічних процесів. Мабуть, це є також одним із чинників складання наративів в усіх проявах людської життєдіяльності. Людина жадібно поглинає історії, вона підсвідомо прагне покою. Чим більш неспокійним стає наш світ – тим більше проявів наративу ми спостерігаємо.

Таким чином, наратив впливає на наші ідеї та ставлення, але щоб це відбувалось, наратив повинен бути ідеальним (тим, що у заврубіжній наратології називають "good story". Чому один наратив впливає на свідомість,

запам'ятовується, являє собою вічний витвір, а інші ні? Як відтворити "правильну" історію? Уважаємо за доцільне запропонувати переклад згаданого терміна як "ідеальний наратив." Вважаємо, що це наратив, який відповідає всім необхідним умовам, щоб вважатись ідеальним. Як створити такий наратив, який зацікавить, запам'ятається та буде існувати довго та впливати на людську свідомість? Знайти і систематизувати правила та формули написання ідеального наративу – ось, на нашу думку, один з предметів вивчення сучасної наратології та явище наративного повороту в лінгвістиці нашого століття.

Брати Ден та Чіп Хіт визначають ряд універсальних, на їхню думку, чинників успішного наративу у будь-якій сфері (SUCCES)[8]:

Simple
Unexpected
Concrete
Credible
Emotional
Stories

Зазначена схема видається доволі слушною, хоча й потребує певної конкретизації залежно від сфери комунікації.

Джонатан Готшаль, наприклад, зазначає, що на нас не впливає історія, якщо ми емоційно "не транспортовані", а саме якщо ми не загубили себе в історії. Він пише, що основна формула, яка працює для створення ідеального наративу – це наявність проблеми та її вирішення [9]. Тут ми спостерігаємо одну з мінімальних умов наративності: причинний зв'язок. Про причинний зв'язок як необхідну умову наративності пише ще Б. В. Томашевський на початку XX століття [6, с. 16]. Хоча Вольф Шмід – вчений наратолог сучасної лінгвістики, обстоює позицію, що в мінімальну дефініцію наративності каузальність включати не обов'язково [6, с. 17].

Звичайно, мінімальна умова наративності полягає в тому, що відбувається одна зміна хоча б одного стану. Проте, на нашу думку, лише тільки зміна стану без каузальності не відтворить ідеальний наратив. Сама по собі зміна стану не забезпечить занурювання та зацікавленість наративом. А хто забажає сприймати наратив, який не зацікавив? Ми вважаємо, що каузальність, як експліцитну, так і імпліцитну слід додати до необхідних умов наративності.

Тож наратив – це універсальний засіб людського повсякденного спілкування та універсальне явище людського соціального та культурного життя, що і зумовлює доцільність його всебічного наукового вивчення. Саме через це наратологія являє собою багатогранну науку, своєрідну точку перетинання майже усіх дисциплін. Вважаємо, що неабиякі перспективи має дослідження наративу і у мові науки.

Література

1. *Аристотель*. Поэтика. Риторика [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://tululu.org/read5505015>.

2. *Борисенкова А.* Нарративный поворот и его проблемы. опубликовано в журнале "НЛО" №103 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://magazines.russ.ru/nlo/2010/103/bo31-pr.html>.

3. Волженіна Е. Окситин гормон покоя и исцеления. Блог Елены Волжиной: Жизнь в тебе. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://elenavolzhenina.com/oksitocin-gormon-pokooya-i-isceleniya>.
4. Падучева Е. В. В. Виноградов и наука о языке художественной прозы. / серия литературы и языка том 54 №3 1995 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://danefae.org/lib/vvv/paducheva.htm>.
5. Тюна В. И. О границах нарратологии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://te.zavantag.com/docs/398/index-30293.html>.
6. Шмид В. Нарратология.-2е изд., испр. и доп. – М.:Языки славянской культуры, 2008. – 304 с.
7. Porter Abbot H. The Cambridge Introduction to Narrative / Abbot H. Porter.: Cambridge University Press, 2008. – 252 p.
8. Heath C., Heath D. Made to Stick: Why Some Ideas Survive and Others Die / Chip Heath and Dan Heath. – Random House 2008. – 326 p.
9. Gottschall J. The Storytelling Animal: How Stories Make Us Human / Gottschall Jonathan. – Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company 2013. – 248 p.
10. Kreiswirth M. Trusting the Tale: the Narrativist Turn in the Human Sciences. New Literary History. Vol. 23 No3, History, Politics and Culture / Martin Kreiswirth. – published by the John Hopkins University Press, 1992 – pp. 629–657.
11. Prince G. Dictionary of Narratology / Gerald Prince. – University of Nebraska Press: Lincoln and London, 2003. – 126 p.
12. Schimel J. Writing Science/ Joshua Schimel. – Oxford: Oxford University Press, 2012 – 221 p.
13. Routledge Encyclopedia of Narrative Theory/ Edited by David Herman, Manfred Jahn and Marie-Laure Ryan. – Routledge Taylor and Francis Group. London and New York, 2008. – 718 p.

References

1. Aristotle: Poetics and Rhetoric: <http://tululu.org/read5505015>.
2. Borisenkova A. Narrativniy povorot i ego problem. Opublikovano v jurnale "NLO" № 103 – 2010. – <http://magazines.russ.ru/nlo/2010/103/bo31-pr.html>.
3. Volgenina E. Oksitotsin gormon pokoya i istselenia. Blog Eleni Volgeninoy: Jizn v tebe. – <http://elenavolzhenina.com/oksitocin-gormon-pokooya-i-isceleniya>.
4. Paducheva E. V. V. Vinogradov i nauka o yazike hudogestvennoy prosi. / seria literature i yazika tom 54 № 3 1995: <http://danefae.org/lib/vvv/paducheva.htm>.
5. Tyupa V. I. O granitsah narratologii. – <http://te.zavantag.com/docs/398/index-30293.html>.
6. Shmid V. Narratologia. – М.: Yaziki slavyanskoy kulturi, 2008. – 304 s.
7. Porter Abbot H. The Cambridge Introduction to Narrative / Abbot H. Porter.: Cambridge University Press, 2008. – 252 p.
8. Heath C., Heath D. Made to Stick: Why Some Ideas Survive and Others Die/ Chip Heath and Dan Heath. – Random House 2008. – 326 p.
9. Gottschall J. The Storytelling Animal: How Stories Make Us Human/ Gottschall Jonathan. – Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company 2013. – 248p.
10. Kreiswirth M. Trusting the Tale: the Narrativist Turn in the Human Sciences. New Literary History. Vol. 23 No3, History, Politics and Culture / Martin Kreiswirth. – published by the John Hopkins University Press, 1992 – pp. 629–657.
11. Prince G. Dictionary of Narratology / Gerald Prince. – University of Nebraska Press: Lincoln and London, 2003. – 126 p.
12. Schimel J. Writing Science/ Joshua Schimel. – Oxford: Oxford University Press, 2012 – 221 p.
13. Routledge Encyclopedia of Narrative Theory / Edited by David Herman, Manfred Jahn and Marie-Laure Ryan. – Routledge Taylor and Francis Group. London and New York, 2008. – 718 p.